

JÄRVSÖSTENEN

Av Sven B. F. Jansson

Under försommaren 1951 har Riksantikvarieämbetet utfört vissa arbeten med runstenarna i Hälsingland. Åtgärderna ha vidtagits i enlighet med de förslag, som framställdes i samband med inventeringen av Norrlands runinskrifter år 1945.¹

Vad som nu har åstadkommit är endast en obetydlig inledning till ett omfattande och viktigt fornvårdsarbete, som på grund av anslagens knapphet tyvärr icke torde kunna avslutas på de närmaste åren. Bl. a. granskades Järvsöstenen, och här skall endast i korthet lämnas en redogörelse för resultatet av min undersökning av dess intressanta och omskrivna runinskrift.

Stenen står rest vid Järvsö prästgård, 20 m Ö om uppfartsvägen till kyrkan. Järvsöstenen är en av Hälsinglands vackraste runstenar, och det är därför fullt förståeligt, att den mycket tidigt tilldrog sig våra runforskares uppmärksamhet. Stenen stod redan vid Johannes Bureus' besök vid 1600-talets början på sin nuvarande plats, som därför med viss sannolikhet är den ursprungliga. I sin kladdbok anger Bureus stenens plats vara »J Järfzö Prästegård»², och ovan bläckteckningen av stenen i den vackra lilla handskrift, som bär signum F a 10: 2, har han skrivit »På Järfzö Prästegård»;³ se fig. 1. Teckningen skars i trä och träsnittet publicerades första gången i hans år 1624 utgivna arbete *Monumenta Sveo-Gothica hactenus exsculpta*.⁴

¹ Se S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Norrland 1945* (ATA).

² Handskriften F a 6 (Kungl. Bibl.), s. 227.

³ F a 10: 2 (K. B.), nr 96.

⁴ 3. uppl. 1664 (*Monumenta lapidum aliquot runicorum*), nr 19. Träsnittet finnes också i handskriften F a 10: 1 samt i O. Celsius' anteckningsbok »Svenska runstenar» (F m 60) 2, s. 72. På Bureus' träsnitt återgå avbildningarna av Järvsöstenen i O. Verelius' *Manuductio com-*

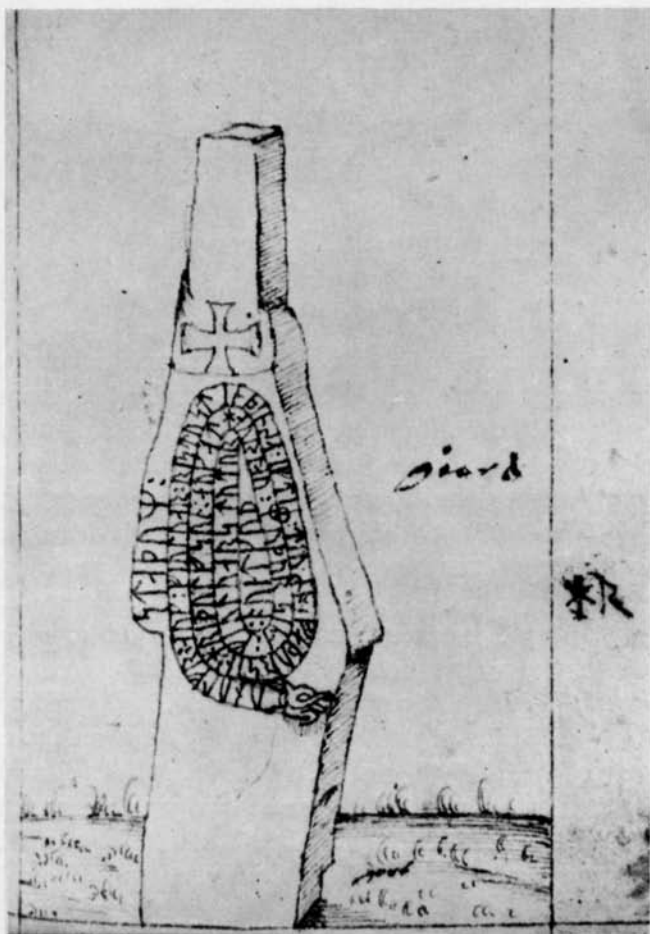


Fig. 1. Järvsö-stenen efter teckning av Johannes Bureus i Fa 10:2.
— Der Runenstein im Ksp. Järvsö nach einer Zeichnung von Johannes Bureus.

pendiosa ad runographiam scandicam (1675), s. 47, i O. Rudbecks Bipertita Commentatio (1744) samt i P. Schisslers Jerlsö Sokns i Helsingeland Beskrifning, så til thess Antiqvitet som OEconomie (1753), s. 15. Järvsö-inskriften citeras dessutom i följande bureushandskrifter: F a 5 nr 539, F a 14, s. 118, F a 13, s. 204, F a 1, s. 114. O. Celsius återger efter den gamla läsningen inskriften i F m 60: 1, s. 229; läsningen hos honom saknar alltså självständigt värde.

Den upptas till behandling av O. Verelius i *Manuductio compendiosa ad runographiam scandicam* (1675) och finnes avbildad i Rudbecks *Bipertita Commentatio* (1744). Petter Dijkman anför inskriften och kommentarer den i *Historiske Anmärckningar* (1728)⁵ och den förekommer på framträdande plats i Pehr Schisslers arbete *Jerlsö Sokns I Helsingeland Beskrifning* (1753).⁶ I första kapitlet, som handlar om »Jerlsö Sokns namns hänledning, och andra gamla minnesmärken» skriver Schissler: »Ibland hänledningarne af Soknens namn, såsom af jern och Siö..., Af Jerfs och ö... Och af Gäras och ö, som efter thet här brukeliga talesättet, är så mycket, som wäxa och tiltaga...; förmenar man, the fläste af våra Forn-idkare, billiga, then wara, som hämtas af orden Jerl, Jarl, eller Jærl; ty oansedt thet skulle bestridas, at then som thenne Ö i början bebodt, och til hwilkens minne then Sten är, som står uprester på



Fig. 2. Järvsö-stenen. Foto Iwar Anderson 1951.
— Der Runenstein im Ksp. Järvsö.

⁵ S. 159. ⁶ S. 14 och 15.

Prästegården, icke någon man af besynnerligt värde, eller med Jarla namn och heder försedd, som dock gissas kunde, så wida bekant är, at siökanten i Helsingeland haft sine Jarlar och Höfdingar; så har han likafullt, såsom ibland the mindre wärdige och såsom en Soknens föreståndare och gammal hedersman, ägt förmodeligen Jarla namn, och efter honom Soknen sålunda blifwit kallad Jerlsö.» Därefter återges en tolkning av inskriften och en klumpig avbildning av stenen.

Tio år senare, alltså 1763, företar N. R. Brocman sin kända forskningsresa till Hälsingland. I sin Berättelse om åtskilliga Älderdoms Lemningar, i Anledning af den på Kongl. Maj:ts allernådigsta Befallning och efter Kongl. Maj:ts samt Riksens Höglöfl. Cancelli Collegii Godtfinnande förrättade Resa til Helsingland År 1763,⁷ skriver han, att han kommer att behandla de runstenar, som han »på Resan haft Tilfälle at nogare granska och som antingen icke förr varit läsne eller åtminstone icke utgifne. Den förste blifwer likväl en på *Jerfsö Prestgård* uprest mycket ansenlig lång och smal Sten, som både i *Curios Samling*⁸ och *Verelii Runographi* igenfinnes, samt därefter i en af *Oeconomi Directeuren Schissler* utgifven *Beskrifning öfver Jerlsö* äfven är införd; ehuru den Ritning, som på alla dessa Ställen finnes, hvarken är efter det Mått, som de fleste öfrige hvilke i Göransons *Bautil* äro utgifne, ej håller alldeles rätt i det, som Skriften beträffar. Han införes därför här, såsom jag menar, rätteligen . . . efter det Mått och den Beskaffenhet, jag nu fant honom.»⁹ I J. G. Liljegrens *Runurkunder* (1833) har Järvsöstenen nummer 1062 och detta är, såvitt jag nu känner till, senaste gången inskriften återges i den runologiska litteraturen. Däremot förekommer den flerstädes i populära tidningsartiklar och hembygdsböcker,¹⁰ men någon utförligare vetenskaplig behandling finnes icke.

⁷ Handskrift i Kungl. Bibl.

⁸ Därmed åsyftas 3. uppl. 1664 av *Bureus'* *Monumenta Sveo-Gothica*, 1624, som med titeln *Monumenta lapidum aliquot runicorum* utkom som tillägg till *O. Verelius, Gothrici et Rolfi Westrogothiæ regum historia*.

⁹ S. 35. Avbildningen, av hans ritare O. Rehn, återfinnes i arbetet som fig. 2.

¹⁰ O. A. Wallén, *Tidsbilder samlade ur Helsinglands historia*, 1902, s. 24 f., *Tidsbilder från Järfsö*, 1903, s. 1; Svenska Turistföreningens års-

Gulgrå, finkornig, hård granit. Höjd 2,60, bredd 0,68 m. Tjocklek (mitt på stenen) 0,38 m. Ristningen är utomordentligt djup och tydlig, utan tvivel en av vårt lands mest välbevarade runinskrifter. Linjerna äro kraftiga och jämförelsevis breda. I deras något ojämna botten synas tydliga märken efter huggningen.

Inskriften, som börjar i huvudet nedtill till höger, lyder:

: unulfr : auk fiuluar : ristu stin þinsa : iftir : tiuro : faþur
 5 10 15 20 25 30 35 40 45

sin : hriþulfsun : auk at : haulau : muþur sina : fiuluars
 50 55 60 65 70 75 80 85

tutur : o uitkuþ : staþum :
 90 95 100 105

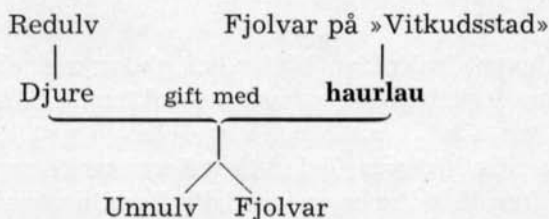
»Unnulv och Fjolvar reste denna sten efter Djure, sin fader, Redulvs son och efter haulau, sin moder, Fjolvars dotter på 'Vitgudsstad'.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar med skiljetecken, vilka i denna inskrift utgöras av två punkter (:). Sådana saknas däremot efter 9 k, 21 u, 25 n, 45 r, 61 k, 75 r, 87 s och 93 o. I 10 f har undre bistaven förlorat ett kort stycke upptill genom flagring. Efter 18 i finnes en rund fördjupning, som förefaller att vara en påbörjad undre punkt i ett skiljetecken, som i så fall skulle vara felaktigt insatt. 24 i är ej stunget. I 27 i finnes till vänster om huvudstaven och vinkelrätt mot denna en grund, ojämn fördjupning, som utan tvivel är naturlig; runan är alltså säkert i. 40 o är tydligt. I 99 þ utgå bistavarna från ramlinjerna. Efter 99 þ finnas två mycket grunda fördjupningar; tänkbart är, att ristaren har börjat med ett skiljetecken, men ändrat sig. I stenens vänstra kant, före 100 s, är skiljetecknet däremot tydligt. Omedelbart före detta skiljetecken finnas grunda, obe-

skrift 1923, s. 49, 50; Ljusnan 25/11 1932; *Mårten Sjöbeck*, Gästrikland—Hälsingland 1939, s. 19; *J. J:son Hanzén*, Järvsö prästgård, dess hus och herrar under århundraden, 1941, s. 13 f.; Hälsingland, utgiven av *Albert Viksten*, 1944, s. 45, 46.

stämda linjer i form av ett **p**. Det är möjligt, att ristaren här har skisserat ett **p**, som dock aldrig har utförts. I så fall skulle han alltså från början ha tänkt placera 99 **p** här i stenens kant. I 101 **t** äro bistavarna grunda men säkra. 104 **u** saknar topp; någon sådan har här aldrig huggits. I 105 **m** är högra bistaven skadad upptill; runan är dock säker. — Hur tydlig och lättläst inskriften är framgår redan av att endast obetydliga fel finnas i äldre läsningar. Bureus (F a 6): Skiljetecken saknas före 1 **u**, före 64 **h** och före 100 **s**. På teckningen (Fa 10: 2) har Bureus dessutom oriktigt satt ut skiljetecken efter 9 **k**. På träsnittet förekomma ytterligare oriktigheter. Runföljden 36—40 **tiuRo** återges där oriktigt **tiu : to :**. I F a 5 ha skiljetecken utsatts mellan varje ord, utom efter 87 **s**, 93 **o** och 99 **p**.¹¹ — Brocman: Skiljetecken insattes efter 9 **k**. Runan 27 läses som **a**. Skiljetecknet före 100 **s** har ej observerats.

Järvsöstenen är rest av två söner efter deras föräldrar, och med ledning av inskriften kan följande lilla släktavla upp-
rättas:



¹¹ Att man i äldre litteratur finner det första namnet återgivet som **runulfr** beror icke på att man här har tvekat om läsningen av originalet, utan det beror helt enkelt på, att man har läst fel på Bureus' träsnitt. Man har tyckt sig där se en **r** runa före 1 **u**. Vad som har uppfattats som ett **r** har emellertid av Bureus fullt riktigt ritats som ornamentslinjer. Denna felläsning av träsnittet återfinnes hos Verelius i *Runographia Scandica* (1675) s. 47 och efter honom hos Dijkman i *Historiska Anmärckningar* (1723), s. 159, hos Celsius i *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 229, samt i Liljegrens *Runurkunder* (1833), nr 1062. Från Liljegen har så det felaktiga namnet kommit in i den vetenskapliga litteraturen. Sålunda skriver t. ex. E. Wessén i *Södermanlands runinskrifter*, s. 318: »*Runulfr* är ett speciellt isländskt namn ... Det är känt från en inskrift i Hälsingland, L 1062 Järvsö ...» Se vidare min behandling av namnet **unulfr** s. 103 f.

Unnuly, som sannolikt var den äldste sonen, eftersom han nämnes först, har fått efterleden i sitt namn efter sin farfar, Red u l v. Fjolvar är uppkallad efter sin morfar, vilken därför vid sin dottersons födelse troligen redan var död. Det var nämligen icke sedvänja att uppkalla en nyfödd efter en ännu levande släkting.

Intet av Järvsöstenens personnamn har tillhört de under vikingatiden i Sverige vanliga namnen.

UnnulfR är eljest ingenstädes säkert belagt i vårt stora runinskriftsmaterial. Det förefaller emellertid mycket sannolikt, att detta mansnamn återfinnes på ytterligare två svenska runstenar från tiohundratalet, nämligen Ärjastenen i Södermanland (Södermanlands runinskrifter n:r 333)¹² och den numera försvunna runstenen från Bärby, Simtuna socken, Västmanland (B 657, L 781). Från medeltiden är namnet hittills endast känt en gång i vårt land, och även på västnordiskt område äro beläggen synnerligen sparsamma. I Danmark tycks *UnnulfR* överhuvudtaget icke ha varit i bruk.

Namnet **unulfr** förtjänar i detta sammanhang en något utförligare behandling, eftersom detta äldsta och fullkomligt säkra belägg hittills har förbigåtts av forskningen. Anledningen till detta förbiseende är, att Järvsöstenens namn oriktigt har uppfattats och återgivits som *RunulfR*; se vidare ovan not 11.

Att **unulfr** skall uppfattas som *UnnulfR* är obestridligt. Vid sidan av de övriga två, tyvärr osäkra, runsvenska beläggen finnes endast ett medeltida belägg: *Vnnulfus sacerdos* (Västergötland) SD 1, s. 395 (1259). I Lundgren och Brates förteckning över svenska personnamn från medeltiden anföres också det småländska ortnamnet *wnnolfbodhom* SRP nr 1870 (1377).

Det såvitt jag vet äldsta belägget på namnet från västnordiskt område finnes i en runinskrift på en klocka från Åmotsdals kyrka i Telemarken. Runklockan har daterats till 1200-talet, och det norska belägget är sålunda åtminstone tvåhundra år yngre än det hälsingska. På Åmotsdalsklockan skrives namnet **unnulfer**.

O. Rygh har (i Gamle Personnavne i norske Stedsnavne, 1901, s. 14) uttalat den meningen, att **unnulfer** återger det på Island och i Norge under medeltiden vanliga mansnamnet

¹² Namnet uppfattas där närmast som *Runulf* (ack.).

Ornulf. Den lilla norska inskriften har senast behandlats av Magnus Olsen i Norges innskrifter med de yngre runer, bd 2, 1951. Olsen skriver (s. 223 f.): »Det ligger utenfor vår opgave her å ta stilling i spørsmålet om *Unnulf* er navnets oprinnelige gammelnorske form, eller om det, som O. Rygh (1876, 1901) først har antydnet, er opstått av *Ornulf*, *Arnulf* (i norske diplomer til dels skrevet *Onn-*, *Ann-*). I tilfelle må en vokaltiljevning ha funnet sted forholdsvis tidlig i den kristne middelalder.» Namnet återges emellertid *Unnulf* bl. a. på grund av överensstämmelse med medeltida former i »et nærliggende østnorsk landskap, Vestfold». Magnus Olsen slutar sin behandling med följande ord: »Mens tvil således har gjort sig gjeldende om første ledd i **unnulfer** er et oprinnelig *Unn-* eller *Orn-*, er det hvad annet ledd angår, sikkert at det er vokalen *u* som her hører hjemme.»

Såvitt jag förstår är emellertid vokalen *u* den ursprungliga också i namnets första led. Det kan nämligen knappast råda någon tvekan om att det norska personnamnet är samma namn som Järvsöstenens **unulfr**, liksom att det är detta namn, som ingår i t. ex. det svenska *wnnolfbodhom*, det norska gårdsnamnet *Vnnulfsbudhir* (1445) och det isländska *Vnnulfsstadir* (1395). I namnet kan som första led ingå det *Unnr*, som är känt som namn på Oden, eller det kända kvinnonamnet *Unnr*.

Det är av intresse att i detta Järvsöstenens första namn finna en anknytning till norskt namnskick. Det är nämligen icke det enda tillfälle, då man i den hälsingska inskriften kan tycka sig skönja en förbindelse åt väster.

Den andre sonens och morfaderns namn skrivs **fiuluar**, vilket knappast kan återges på annat sätt än *Fiolvarr*, 'Fjolvar'. Något sådant mansnamn är eljest icke känt från svenskt område, och det enda namn som motsvarar en sådan skrivning finner man i ett överraskande sammanhang, nämligen i eddadikten *Hárbarðsljóð* (strof 16). Där är det uppenbarligen ett mytologiskt namn. Det är *Hárbarðr*, Oden, som talar:

Var ek með Fjølvari	Jag var hos Fjolvar
fimm vetr alla	fem hela vintrar
í ey þeiri	på den ö
es Algrœn heitir	som Allgrön heter

De flesta personnamnen med förleden (fisl.) *Fjöl-* äro mytologiska: *Fjölkaldr*, *Fjölmodr* (-*móði*), *Fjölmundr*, *Fjölñir*, *Fjölsviðr*, *Fjölverkr*, *Fjölviðr*, *Fjölvrgr*. Att möta namnet *Fjölvarr* på Järvsöstenen är överraskande och intressant. Eftersom stenen med all sannolikhet är rest tidigt på 1000-talet¹³ av två söner efter föräldrarnas död, kan man räkna med att sönerna, då stenen ristades, hade uppnått mogen ålder. Under sådana omständigheter kan morfadern *Fjölvar* icke ha fått sitt namn senare än omkring år 970. Redan då har detta namn alltså funnits som verkligt personnamn inom den hälsingländska stormansklassen.

Faderns namn skrives i inskriften **tiuRo** (ack.). Detta är uppenbarligen samma namn som möter oss i ett par svenska runinskrifter. På runstenen vid Ängvreta, Hållnäs socken (Uppland) finner man namnet två gånger: **tiuRi** och **tiuRa** (gen.)¹⁴ Det förekommer också på en västmanländsk sten, som står vid Romfartuna prästgård, det skrives där **tiori**,¹⁴ samt på den numera fördärvade Hackstadstenen i Östergötland (Ög. 187), där det skrives **tiura** (ack.). Namnet är väl ursprungligen ett binamn, bildat på substantivet *diur*, 'djur'.¹⁵

Djure är enligt inskriften **hriþulfsun**, vilket väl icke gärna kan återges på annat sätt än *Hræiðulfs sun*. I Järvsöinskriften är *i*-runan tecken för *æi* i **risa** (*ræisa*) och **stin** (*stæin*).¹⁶ Mansnamnet *Hræiðulfr* är belagt på två andra svenska runstenar, båda från Östergötland, nämligen Rökstenen (**hraiþulfar**, plur.) och Enebackenstenen (Ög. 207). På den sistnämnde skrives namnet **riþulf** (nom.), vilket genom bortfallet av uddljudande *h* före *r* och genom saknaden av nom. ändelse framträder som en jämförelsevis ung form av namnet. Under medeltiden blir det relativt vanligt i Norge, men tycks då saknas i Sverige.¹⁷

¹³ Se nedan s. 111 f.

¹⁴ Läsningen kontrollerad av mig.

¹⁵ Detta namn har med tvivelaktig rätt sammanställts med det icke vanliga, men över hela Norden, också i fornsvenskan, förekommande mansnamnet *Dyre*.

¹⁶ Jfr nedan s. 111.

¹⁷ De belägg som anföras i Lundgren och Brates namnordbok, äro från Bohuslän.

Förleden i namnet *HræiðulfR* är av intresse. Den utgöres av samma ord som ingår i det berömda folknamnet *Hræiðgoter*.

Avsevärda svårigheter erbjuder slutligen moderns namn. Vilket namn som åsyftas med runstenens **haurlau** är icke lätt att säga. Med all sannolikhet är namnet bristfälligt återgivet av ristaren. Man skulle kunna tänka sig ett namn som *Hornlaug*, med *n* bortfallet mellan konsonanter, och slutljudet obe-tecknat, men ett sådant förslag är givetvis icke annat än en gissning.¹⁸ Det förefaller emellertid troligt, att **haurlau** är ett försök att återge ett eljest okänt kvinnonamn, vars ljud ha varit svåra för ristaren att analysera.

Även i inskriftens sista ord, **uitkuþ : stapum**, ingår ett personnamn. Egendomligt nog kan icke heller detta bestämmas.¹⁹

En viktig fråga är vilken gård som åsyftas med Järvsöstenens **o uitkuþ : stapum**.²⁰ Senast har frågan vidrörts av *J. J:son Hanzén* i Järvsö prästgård (1941).²¹ Hanzén anser tydligen, att ortnamnet snarast åsyftar *Viksta* i Uppland: »*Viksta* finner

¹⁸ En ytterst fantasifull tolkning av namnet ger *O. A. Wallén* i *Tidsbilder* samlade ur Helsinglands historia, 1902, s. 25; se nedan s. 112, not 33, där tolkningen har citerats i sitt sammanhang. Ett mansnamn **haur** förekommer på *Sö 298* och på *U 25*.

¹⁹ *N. R. Brocman* gör sin ovan s. 101 citerade reseberättelse ett tyvärr misslyckat tolkningsförsök: »*Vite* har ock i Helsingland varit ett brukligt mansnamn, hvadan Compositum *Vitgub*, såsom af *þor* och *Björn þorbiörn* och af *Hrite* eller *Hvite* äfven här *Hritulf*.» Jfr *Svenska Magazinet* 1766, s. 722. En sammanställning med det kända mansnamnet *Viðkuðr* (*Viðkunnr*) är givetvis av flera skäl omöjlig.

²⁰ Att det är fråga om ett ortnamn är ju självklart; kontraktsprosten i Järvsö *O. A. Wallén* är emellertid av annan mening. I arbetet *Tidsbilder* samlade ur Helsinglands historia, 1902, tolkar han **uitkuþ : stapum** som en kristen bön: »*Hvite Krist* statt *bi*» och skriver (s. 26) bl. a.: »Slutligen fästa vi vår upmärksamhet på den nästan underbara bönesucken i slutet af skriften: '*hvite Gud* statt *bi*!' Hvilken simpel och mot sammanhanget stridande uppfattning att i dessa ord, såsom några vilja, finna blott ett ortnamn! Huru har ej denna bön skyddat själfva stenen! Huru har ej denna varma suck ur hedendomens mörker och nöd från tid till tid neddragit kristendomens välsignelser öfver h. v. bygd och folk från Honom, den hvite guden, som lofvat? 'allt, det I bedjen i mitt namn, det skolen I få.' Så gick Herren såsom en morgongryning upp öfver Helsinglands bygd och befolkning.»

²¹ *A. a.*, s. 14.

vi närmast oss som by i Forsa, men Viksta ett par mil norr om Uppsala låg kanske mera i denne Djures väg. Att döma av de av Svenska ortnamnsarkivet i Uppsala insamlade äldsta namnformerna för dessa båda platser — beträffande Forsa-by från åren 1314 och 1320 samt beträffande Upplands-socknen från 1299 och 1310 — ser det ut, som om runstensformeln *u i t k u d s t a d u m* skulle gå lättare att förena med de medeltida skrivningarna av det uppländska namnet Viksta än med motsvarande skrivningar av bynamnet (Norr-, Sör-) Viksta i Forsa. Dessa skrevs nämligen *wiclingstadhum* resp. *wiclingstadhum*.» Hanzéns uttalande beror uppenbarligen på en missuppfattning av källorna, vilket torde komma att framgå av den utredning av frågan som här följer.

Redan N. R. Brocman var inne på spørsmålet i sin Berättelse år 1763. Han lämnar där följande kommentar till ortnamnet: »Vitgudstad : nu förmodeligen söder *Vigstad* i Forsa Sokn. Så ombytas ofta Ortens Namn, att man svårigen kan finna deras Ursprung.» Det skulle ha varit värdefullt att veta vad Brocman stödde detta antagande på, bl. a. därför att jag är av den mening, att Brocmans förmodan är riktig.²² När utdrag ur reseberättelsen trycktes (i *Svenska Magazinet* 1766) uttalar han sig försiktigare: »Vitgudstad (förmodligen *Vigstad* uti Forsa Sokn») (s. 721).

Att runstensens **o uitkuþ** : **stapum** icke kan åsyfta det långt avlägsna *Viksta*²³ i Norunda härad torde klart framgå av ortnamnets äldsta former: *parochia wicstathum* 1299, SD 2, s. 304 or., *parochia wixstadhe* 1310 SD 2, s. 607 (avskr. 1344), *ecclesiam wixstadhe* 1310 SD 2, s. 610 or., *De wixstadhum* 1314 SD 3, s. 147 (avskr. 1344).

Som redan har påpekats finnes emellertid också den möjligheten, att Järvsöstenens ortnamn åsyftar någon av byarna Norr-

²² I den innehållsrika och vederhäftiga uppsatsen Något om ortnamnen i Hälsingland, i *Gammal Hälsingekultur* 1935, s. 53, gör A. Vestlund samma antagande, men det stöd som anföres för denna förmodan är icke hållbart.

²³ Vad Hanzén, a. a., menar med att detta Viksta kanske låg »mera i denne Djures väg» är dunkelt.

eller Söder-Viksta i Forsa socken,²⁴ vilka ligga omkring 4 mil öster om Järvsö kyrka.

Det kan icke råda någon tvekan om att dessa båda byar ursprungligen ha utgjort två bebyggelser med skilda, fastän snarlika, namn, vilka först jämförelsevis sent ha sammansmält till namnet *Viksta*. När detta har skett har man blivit tvungen att skilja byarna genom att till deras namn foga förleder, angivande deras geografiska läge. Att det förhåller sig så framgår klart redan vid en granskning av det magra källmaterialet.

I ett brev av den 5 juni 1320 (SD 3, s. 463 f., avskr. 1344) testamenterar prosten Johannes Thomasson bl. a. 20 mark »sundiskt» mynt (*marchas sundiskæ*) till Forsa kyrka av sin gård *in wickæstadhūm* (*de predio meo in wickæstadhūm*). I samma brev nämnes en lagman Laurentius, som då, alltså 1320, bodde på *wiclingstadhum* (*laurencius legifer de wiclingstadhum*). Denne lagman omtalas också i ett sex år äldre brev (20 mars 1314; SD 3, s. 166 or.): *laurencio legifero de viclingstadhum*.

Av dessa källor framgår det alltså, att vi vid 1300-talets början i Forsa socken ha två byar, den ena med namnet **Viklingstadhir*, den andra med namnet **Vickæstadhīr*. Vidare få vi veta, att Johannes Thomasson bodde på **Vickæstadhīr*, och att lagman Laurentius bodde på **Viklingstadhir*. Dessa båda byar heta numera båda *V i k s t a*, men av de anförda källorna framgår icke vilken av dem som har blivit Norrviksta eller Sörviksta. På den punkten har hittills ingen klarhet nåtts.

Det förefaller emellertid som om frågan skulle kunna lösas med hjälp av en yngre handling. I *Gärder och hjälper 1535* (Kammarark.) skrives nämligen den ena gården *Wikistadha* och den andra gården *Vikilstadha*. Att *Wikistadha* är Sörviksta och att *Vikilstadha* är Norrviksta framgår av den ordning i vilken bynamnen anföras. Det bör påpekas, att skrivningen *Vikilstadha* är säker; *l* är visserligen nedtill något plumpat men eljest tydligt.

Man har då rätt att konstatera, att lagmansgården **Viclingstadhir* två hundra år senare uppträder under namnet *Vikilstadha* och vidare, att dessa två skrivningar åsyfta den by, som numera går under namnet *Norrviksta*. Det är alltså

²⁴ Se *N. R. Brocman*, a. a., *A. Vestlund*, a. a., s. 52 f.

Sörviksta som på 1300-talet skrevs *in wickæstadhum* och år 1535 *Wikistadha*. Det som gör skrivningen i *Gärder och hjälper 1535* betydelsefull är, att namnen i senare handlingar förefalla att genomgående skrivas så lika, att de icke ge någon ledning vid lösandet av frågan.²⁵

Av ägofigureernas utseende att döma förefaller det som om prästgårdens jord skulle ha utlagts och kyrkan byggts på Norrvikstas mark.²⁶

Sydväst om Norrviksta (**Viklingstadhir*), på andra sidan Kyrksjön, ligger Sörviksta. Efter vad jag har sökt visa skrevs byn år 1320 *in wickæstadhum*. Det bör då vara denna gård som åsyftas med Järvsöstens **o uitkup : stapum**. Ortnamnet är i så fall belagt i följande skrivingar: **uitkup : stapum : wickæstadhum : Wikistadha : Wikista : vicksta : Viksta : Sörviksta**. (Namnet på den andra byn, Norrviksta, har följande utveckling: *vicklingstadhum : Vikilstadha : wikista : Viksta : Norrviksta*.)

Olof Broman uppför i *Glysisvallur* Norrviksta under nr 16 och Sörviksta under nr 43.²⁷ Broman skriver: »16. *Vigstad, Vjkstad* ... Thenne Byn nämnes Norr-Vikstad, at skiljas ifrå thet **Södra** ... Dock är thetta namnet af belägenhetena wid ena **Wjk** af Kyrksjön norr ut... 43. *Vigstad* ... kallas **Söder Vigstad**, at skiljas ifrå thet **Norra** ... Dock bör thenna byn heta *Vigstad*, af mans namnet *Vigo, Vigge- och Stad; Vigeri sedes*; men norr *Vikstad* nämnes af belägenhetena wid norre sidona til en **Wjk** uti kyrksiön.» Bromans förklaring av de båda namnen är givetvis oriktig, men han har haft klart för sig, att de ha helt olika ursprung.

De båda byarna utgöra gamla bebyggelser. Det kan här vara tillfyllest att hänvisa till den beskrivning som finnes i N. Wetterstens bekanta arbete *Forssa och Högs Ålder och Würde*:²⁸

²⁵ Norrviksta skrives 1542 i *wikista* och Sörviksta *Wikista* (Hälsingland 1542 nr 2, Kammarark.); 1543 skrivas båda i *wikista* (Hälsingland 1543 nr 5); 1545 skrives Norrviksta i *vickista* och Sörviksta i *vicksta* (Häls. 1545 nr 5); 1546 (nr 2) båda i *vickista*.

²⁶ Att denna gård vid 1300-talets början var lagmansgård kan i det sammanhanget möjligen vara av ett visst intresse.

²⁷ *Ol: Joh: Bromans Glysisvallur* utg. af Gestrike—Helsing nation i Upsala, 1917, s. 161, 165.

²⁸ Utg. 1901 av Alb. Holmqvist.

»Norra Wigstad, Harf, Hedstad och Bäck ligga uti en halfboga, öster ut, litet ifrån kyrkion, och lära i fordna dagar haft ganska många grafhögar, hwilke efterhanden krupit in i åkeren, och dageligen efterhanden förswinna uti tågterna. Ännu gifer likwäl **Wikstad** fyra högar af femton alnars twärlinia.»²⁹ Om Sörviksta meddelar Wettersten, att han »i Backen, öster om byen, räknade och mätte *otta högar*, och ibland dem en utgrafen til kiällare af en Soldat för kort tid sedan. När Soldaten upgrof bemälta hög, fan han der uti en lerkruka, några kol, en gamal sax, och et spiutiärn til otta tum långt. En *haga* är här och på sama plats af nio alnars genomskiärande linia, giord för någon lättinnas eller mindre Reses obrända kropp, efter mit tycke: item i Åkeren, söder om byen, står ännu *en hög* til fyra alnars högd rätt up ifrån botnen och *två mindre* högar, dock mera rörde än den större: de andra äro sunkne nid i åkeren, och skilias icke mer af bondaögon.»³⁰

Järvsöstenens inskrift visar, icke endast när det gäller personnamnen, ålderdomliga drag. Sålunda finna vi här *o*-runan använd för att beteckna nasalerat *a*-ljud i prep. *a* och i namnet **tiuro** (ack.), medan däremot *ō*-ljudet tecknas med **u** i **muþur** och **tutur**. Vidare kunna de monoftongiska skrivningarna i **ristu** och **stin** anföras; detta är nämligen otvivelaktigt i en inskrift av denna typ ett ålderdomligt, traditionellt skrivsätt.³¹

Även den originella anordningen av inskriften, som på ett

²⁹ A. a., s. 32 f.

³⁰ A. a., s. 35. *Wettersten* ger också (s. 50) en tolkning av namnet »Wigstad». Han skriver: »Den *andre konung* i Iotunheim och hela Swea Rike, som man efter döden mer än ömt och ifrigt dyrkade, ia allmänneligen och synnerligen ärade, war *Odin*, den förste af det namnet, och dessutom många, många andra namn egande. Utaf dennas namn: Audun är Dunsjö i Dalbofiärdingen... Wigner [är] Wigstad, det norra och södra.» *Wetterstens* tanke, att ortnamnet är uppkommet av Odens namn *Vigner*, är givetvis förfelad. Med rätta antager däremot A. Vestlund, att gamla mansnamn ingå i de båda bynamnen (a. a., s. 53).

³¹ I Järvsö präsgård, 1941, skriver *J. J:son Hanzén*: ... »att monumentet förfärdigats omkr. år 1025—1050, kan den se på stavningen, som känner till hur denna ändrats under olika tider. Här står det t. ex. 'stin' och inte 'stain', som det stavats i ännu äldre tid.» *Hanzéns* uttalande beror på ett missförstånd. Skrivningar som **stin** och **risa** äro vanliga just på runstenar från 1000-talets början.

utomordentligt sätt är anpassad efter ristningsytan, ormhuvudets form och runornas typ hänföra inskriften till en jämförelsevis gammal tid. Det enkla korset ovan runbandet anger, att inskriften är kristen, vilket redan Petter Dijkman framhöll.³² Att intet i ordalydelsen antyder detta förhållande kan till en del bero på att Järvsöstenen snarast har karaktären av ett arvsdokument.³³

Att närmare tidfästa inskriften är givetvis ej möjligt. Så mycket är emellertid säkert, att den tillhör tiohundralets förra hälft. Snarast skulle man vilja förmoda, att det ståtliga och intressanta monumentet har rests omkring 1030.

SUMMARY

Sven B. F. Jansson: The runestone from Järvsö.

In the summer of 1951 the author's work with rune inscriptions began in Norrland. The author gives an account of his investigation of a stately runestone which stands at Järvsö rectory in Hälsingland. The inscription reads as follows: »Unnulf and Fjolvar erected this stone after Djure, their father, the son of Redulf, and after Haurlög(?), their mother, the daughter of Fjolvar at Vitgudsstad [= Sörviksta in Forsa parish in Hälsingland].» The inscription belongs to the first half of the 11th century, perhaps some time about 1030.

³² Historiske Anmärckningar, 1723, s. 159: »Beträffande tiden, så är stenen opsatt effter Kristendomens inkomst i Helsingeland, det man tycker sig skiälligen kunna sluta utaf korssfiguren, som står öfwerst på Ormslingen.»

³³ O. A. Wallén finner ett flertal kristna drag i inskriften, den innehåller enligt hans mening »åtskilliga kristna momenter. Vi kunna ej underlåta att i förbigående anmärka de älskliga drag af kristendom som denna runsten synes erbjuda. Vi hafva antydtt fadrens tro och lyckade bemödanden att kristna sin familj. Modrens namn 'Haverlau' (Haverlada) eller Hörlof (linets lof) bör ej häller förbises. Måne ej detta namn innebär hennes trohet i hemmets skötsel under mannens vikingafärder? Säkerligen har hon förstått att medelst sitt husfolk väl odla och sköta hemmet och dess ekonomi, så att ladorna fylldes med säd och lin, och välsignelser tillströmmade. Hon vill synas hafva varit en motsvarighet till den bild af en dugande husfru, som Salomo sålunda skildrar ... Ett annat älskligt drag i denna runskrift är sönernas pietet (vördnad) för föräldrarne, som bevisas i den dyrbara stenens tillvaro, runornas noggranna ingraverande och föräldrarnes hugkomst i kärleken.» Till allt detta kommer, att Wallén tolkar ortnamnet som en rörande kristen bön; se ovan s. 106, not 20.